YABAN ROMANINDA YABANCILAŞMA

Fazıl Gökçek*

Yakup Kadri'nin 1932 yılında yayımlanan romanı Yaban, o tarihten günümüze kadar birçok tenkit ve değerlendirme yazısına konu olmuştur. Bu yazılarda, gerek romanın teknik açıdan değeri gerekse ele aldığı konuya yazarın yaklaşımı hakkında üzerinde uzlaşılmış ortak bir fikirden söz etmek neredeyse imkânsız gibidir. Öyle ki, aynı eser hakkında "Türk romanının tarihî seyri içinde bir köşe taşı, bir zirve" olduğu, "Türk romanına bir çığır açtığı, bir ufuk açtığı" söylendiği gibi[1], "yazınsal açıdan bir değer taşımadığı" da ifade edilebilmiştir.[2] Romanın tekniğiyle ilgili bu zıt değerlendirmelerin yanı sıra ele aldığı konu hakkında da eleştirmenlerin ortak bir kanaatinden söz etmek mümkün değildir. Bu eserin "Türk stepinde Türk insanının hikâyesi"[3] veya "nüfusunun çoğu köylü olan bir memlekette bu kitlenin hayat şartlarını, manevî durumunu, zavallılığının sebeplerini inceleyen" bir roman olduğundan[4], "kendi yurdunda kendi insanına yabancılaşmış bir Türk aydınının romanı" olduğuna kadar[5] birbirinden farklı değerlendirmeler söz konusudur. Bu temalardan her ikisinin bir arada ve bir çatışma biçiminde yazar tarafından sunulduğu şeklindeki görüşün ise daha yaygın olduğu söylenebilir.[6]

Biz bu yazımızda Yaban'ın şimdiye kadar üzerinde çok fazla durulmayan bir yönünü ele almaya çalışacağız. Yaban'ın aydın-halk çatışmasını ele aldığı görüşünden hareket etmekle birlikte, bu konuda farklı bir kavramı, "yabancılaşma" kavramını kullanmayı tercih edecek ve eserin baş kişisi Ahmet Celal'i, Yakup Kadri'nin diğer eserlerinden de yararlanarak tahlil etmeye çalışacağız. Aydın halk çatışması yerine aydın yabancılaşması kavramından hareket etmenin Yakup Kadri'nin eserini anlamada bize yeni ve farklı bir ufuk açacağını düşünüyoruz. Çünkü "çatışma" kavramı daha ziyade farklı iki çevrenin birbiriyle ilişkisinde ortaya çıkan bir durumu ifade etmektedir. "Yabancılaşma" ise sosyal planda insanın toplumuna ve beraberinde getirdiği kültüre karşı düşmanca bir tutum takınması olarak bir bakıma "çatışma"yı da içerdiği gibi, bireyin kendisinde başlayıp biten psikolojik bir duruma veya sürece de işaret eder. Biz, Yaban romanında gördüğümüz halk-aydın ikileminin esasta Yakup Kadri'nin kendi iç dünyasında meydana gelen bölünme veya parçalanmanın sosyal çevre planında ve romanın

---

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi

[1]İsmail Parlatır, "Türk romanında tipler: Ahmet Celal (Yaban)", Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl: XXXII/1-2, 1994, Ankara, 1996, ss. 309-310.

[2]Taner Timur, Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik, İstanbul, 1991, s. 80.

[3]Şevket Süreyya, "Yaban", Kadro, S. 18, s. 85.

[4]Niyazi Akı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan - Eser - Fikir - Üslup, İstanbul, 1960, s. 121.

[5]İsmail Parlatır, "Türk romanında tipler: Ahmet Celal (Yaban)", Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl: XXXII/1-2, 1994, Ankara, 1996, ss. 309-320.

[6]Söz gelişi bkz. Şerif Aktaş, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara, 1987, s. 77; Taner Timur, A. g. e., s. 81.

kahramanı Ahmet Celal aracılığıyla tezahürü olduğu düşüncesindeyiz. Elbette bunun yanı sıra Yaban romanındaki menfi bakışta yazarın Cumhuriyet'ten sonra benimsediği ideolojinin de payı vardır. Bu bakımdan yazarın özellikle Kadro dergisindeki yazılarının Yaban romanı tahlil edilirken dikkate alınması gerekir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz yabancılaşma olgusu esasen yazarlarımız içerisinde sadece Yakup Kadri'ye özgü bir durum değildir. Türk romanının başlangıcından itibaren, roman kahramanları içerisinde yabancılaşmış tip ve karakterlerin sayısı hiç de az değildir. Tanzimat dönemi romanlarında alafrangalık biçiminde ortaya çıkan bu zihniyetin temsilcileri olan roman kişileri, yazarlar tarafından çoğunlukla gülünç ve hattâ biraz sevecen bir tarzda takdim edilirken Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde bu tip değişime uğramış ve kimi zaman bir şarlatan kimi zaman da ihanete varan davranışlar gösteren bir tip olarak sergilenmiştir.[7] Sırasıyla Felatun Bey, Senai (Bahtiyarlık), Bihruz Bey, Efruz Bey ve Behiç (Sözde Kızlar) bu tipin örnekleri arasında gösterilebilir. Yakup Kadri'nin eserlerinde de, söz gelişi Kiralık Konak'ta, bu tipin örneklerini görüyoruz. Servet Bey ve Seniha gibi. Ne var ki, Yaban'daki durum biraz farklıdır. Bu, yazarın kişiliğinden ve bakış açısından kaynaklanan bir farklılıktır. Konuyu vuzuha kavuşturmak için Şerif Mardin'in yaptığı bir değerlendirmeye başvurmak istiyoruz. Mardin'e göre, Recaizade Ekrem'in Bihruz Bey'i ile Halit Ziya'nın Ahmet Cemil'i, içinde bulunduğu topluma yabancılaşmış olmak bakımından birbirinden pek farklı değildir. İkisi arasındaki fark, Halit Ziya'nın kahramanını bize sempatiyle sunmasıdır.[8] Aynı tespit Yakup Kadri'nin Ahmet Celal'i kişileştirmesi konusunda da geçerlidir. Ahmet Celal'in de, romanda yazarı ve yazarın tezlerini temsil eden bir kahraman olarak sempatiyle sunulduğu söylenebilir.

Yakup Kadri gibi, roman tekniği bakımından realist olmakla birlikte eserlerinde kendi iç dünyasını ve duygularını yansıtması bakımından subjektif olan bir yazarın eseri söz konusu olduğunda yazardan hareketle esere veya eserden hareketle yazara dönük değerlendirmeler yapmak mümkün ve hattâ kaçınılmazdır. Dolayısıyla Yaban romanını ve Ahmet Celal'i tahlil ederken Yakup Kadri'nin biyografisinden ve diğer eserlerinden hareket etmek neredeyse bir zorunluluktur. Bu noktadan hareketle Yakup Kadri'nin hayatına, psikolojisine ve diğer eserlerinde -anlatıcı ya da kahraman olarak- yazarı temsil eden kişilere başvurarak Yaban romanını değerlendirmenin yanlış olmayacağını düşünüyoruz. Yakup Kadri'nin romanlarının Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet gibi birbirini takip eden devirleri ele alan ve esasta

---

[7]Türk romanında alafranga tipin geçirdiği bu değişim konusunda şu yazıya bakılabilir: Berna Moran, "Alafranga züppeden alafranga haine", Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İstanbul, 1983, ss. 219-226.

[8]Şerif Mardin, "Tanzimat'tan sonra aşırı Batılılaşma", Türk Modernleşmesi, İstanbul, 1992, s. 72.

"zihniyet" üst başlığı altında toplayabileceğimiz meseleleri irdeleyen eserler oluşu da bu yöntemin meşruiyeti için bir başka önemli gerekçe sayılmalıdır.

Edebiyat hayatına hikâye, mensur şiir tarzındaki yazılarla başlayan, bir süre Fecr-i Âtî edebî topluluğu içinde yer aldıktan sonra Millî Edebiyat akımını benimseyen ve nihayet Türk edebiyatında realist çizginin önemli isimlerinden biri olan Yakup Kadri'nin, daha ilk hikâyelerinden itibaren "benlik" kavramı üzerinde ısrarla durduğu görülmektedir. Kişilik bölünmesi veya insanın kendi kendisine yabancılaşması biçiminde karşımıza çıkan bu psikolojik durumu Yakup Kadri'nin çocukluğunda yaşadığını onun hatıralarından öğreniyoruz. Anamın Kitabı adıyla yayımladığı hatıralarında yazar, babasının ve aradan bir ay geçmeden babasının dadısı Lefter Bacı'nın ölümü üzerine şahsiyetinde bir ikiliğin meydana geldiğini ve bunun hayatı boyunca devam ettiğini belirtmektedir:[9]

> "Size anlattığım bu devre, sanırım ki, çocukluk hayatımın en kesin dönüm noktalarından biridir. Kaç zaman sürdüğünü pek tayin edemediğim bu devreden sonra, huyum yavaş yavaş değişmeye başlayacaktır. Eski usluluğum, eski nazlılığım yavaş yavaş sinsi bir yaramazlığa, sinsi bir haytalığa dönme emarelerini gösterecektir. Daha doğrusu, içerimde birbirine zıt iki hüviyet, iki benlik hasıl olacak ve bir çatı altında, bir yatakta, yan yana, burun buruna yaşamağa mecbur ayrı mizaçlı, ayrı karakterli iki kardeş gibi birbiriyle durmadan çatışacak; kâh birinin ettiğinden öbürü, kâh öbürünün eylediğinden beriki sıkılacaktır. İşte benim içerimde, kendi kendimle, tıpkı böyle bir geçimsizlik peydah olmuştu. Neden? Nasıl? Eğer şu satırları yazdığım sırada her türlü metafiziğe çoktan veda etmiş bir insan olmasaydım derdim ki, babam öbür dünyaya göçerken bin dert ve isyanla bulanmış ruhunun bütün tortularını bana bırakıp gitmiştir."

Yazarın burada sözünü ettiği ve bizim "yabancılaşma" kavramı içinde değerlendirdiğimiz bu psikolojik durum, onun daha ilk hikâyelerinden itibaren kendisini göstermektedir. İlk hikâye kitabı Bir Serencam'da yer alan aynı başlıklı hikâyenin kahramanı, bir vapur yolculuğu sırasında tanıdığı ve aşık olduğu Mahdur adlı esirenin öldürüldüğü haberini alması üzerine "düşünen, gören ve hisseden" benliğinin kendisini terk ettiğini söyler.[10] Rahmet adlı hikâyede bu yabancılaşma çok daha açık bir şekilde görülür ve hattâ hikâyenin çekirdeğini bu kendi kendine yabancılaşma veya iki farklı kimliği bir arada yaşama **fikri** oluşturur. Bu hikâyenin kahramanı Emin, bütün ömrünce hayalinde canlandırdığı

---

[9]Anamın Kitabı, 4. bs., İstanbul, 1983, s. 100.
[10]Bir Serencam, 3. bs., İstanbul, 1983, s. 48.

sevgiliyi bulduktan sonra "bir başkasının esvabı gibi taşıdığı dünkü benliğini" çıkarıp attığını ifade eder[11], fakat eski benliğinden bütünüyle kurtulamaz. Hikâye, hayatı anlık yaşayan, yalnız kendi aşkıyla ve iç dünyasıyla sınırlayan yeni benlikle, hayatı bir devamlılık olarak gören ve buna çevre ve toplumla birlikte bir anlam kazandıran eski benlik arasındaki yabancılaşma üzerine kurulmuştur. Hikâyenin sonuna yazdığı "Zeyil ve Hisse" başlıklı parçada kahramanını "dişlerini kendi etine geçirmiş acayip bir canavar"a benzeten Yakup Kadri, hikâyeyi "ömrüm vefa ederse çok kereler bu müthiş mevzua dönmek istiyorum" cümleleriyle bitirmektedir.[12]

Gerçekten de Yakup Kadri bu mevzuya hemen bütün eserlerinde dönmüştür. Özellikle, otobiyografik bir roman olan Hüküm Gecesi'nde, yazarı temsil eden Ahmet Kerim'in en büyük problemi bu benlik parçalanmasıdır. İnsanın kendi kendisine yabancılaşması sonucunu doğuran bu parçalanmayı çok çarpıcı bir biçimde göstermesi bakımından bu romandan biraz uzunca bir parçayı aşağıya alıyoruz:[13]

> «Ahmet Kerim, karanlığın içinde yüksek sesle konuşmağa başladı. Tıpkı, bir diş ağrısını unutmak için şarkı söyleyen kimseler gibiydi:
>
> "Ey Ahmet Kerim, işte birbirimizden ebedî olarak ayrılacağımız saat yaklaşıyor" diyordu. "Ebedî olarak." (...)
>
> Ahmet Kerim, kendi seslenişine yine kendisi cevap veriyordu:
>
> "Otuz yaşında, bu, henüz pek erken değil mi? Yok, yok, geç bile kaldık. Bu arkadaşlık kadar sıkıntılı bir şey bilmiyorum. Gençliğe ilk adımı bastığım günden beri sen benim için yüz defa okunmuş bir kitaptan daha sıkıntılı ve daha lüzumsuz bir şey oldun. Ben de senin için durmadan mırıldanan, durmadan huysuzlanan, durmadan tenkitçi, durmadan kaba ve geçimsiz bir arkadaştım. Bir an yüzün güleceği zaman ben hemen kaşlarımı çatardım; yediğini, içtiğini sana zehir ederdim. Sevdiklerinle senin arana girerdim. Sana bir türlü, onlara bir türlü söyleyerek sizi birbirinizden ayırırdım. Seni sevmediğin kimselerin kucağına atar ve sen bocaladıkça ben karşına geçip gülmeyi bir zekâ eseri sayardım. (...) Ve seni kendi kısmetinin, kendi alın yazının tersine nasıl zorla yürüttüğümü de bilirsin. İhtimal ki, senin alın yazında şunlar yazılıydı: 'Alemin saygı ve takdirini kazanmış bir adam olacaksın. Memleketine yararlı hizmetler edeceksin ve bunun manevî mükâfatını göreceksin. Özel yaşayışın şefkatli bir ana ile seven bir eş arasında berrak bir ırmak gibi akıp gidecektir.' Halbuki ben bu alın yazısını sildim, yerine şunları yazdım: 'Her şeyin zıddına yürü; hattâ kendi

---

[11]Bir Serencam, s. 194.
[12]A. g. e., s. 215-216.
[13]Hüküm Gecesi, Birikim Y., İstanbul, 1978, s. 262-266.

zıddına bile!.. Dünya budalalar, kötü yürekliler, bayağı, gülünç ve sıkıcı insanlarla doludur. Hele bizim memleketimizde bunlar çoğunluktadır. Onun için sen herkesle ve her şeyle mücadele zorunda kalacaksın. Hiç bir kimseyi, hiç bir şeyi sevmeyeceksin. Çünki, sevgi bir mağlubiyet eseridir. Mağlubiyet ise sana yakışmaz. Çünki, sen herkesten akıllı, herkesten değerli, herkesten güçlü, herkesten büyüksün!'"

Ahmet Kerim, acı acı güldü.

"Gerçekten buna inandığım zaman da oldu" dedi. Lâkin öbür benliği sözünü kesti:

"Senin en büyük hatan bu değil. Senin en büyük hatan ne isen öyle görünmeyişindir" dedi. "Şefkatliydin, merhametsizliği şiar edindin! Yumuşak başlı bir çocuktun, dik kafalılığı zarifliğe ve asilliğe daha uygun buldun. İttihatçı idin, kendini muhalif tanıttın. Sahtekâr, Sahtekâr!"

(...)

Ahmet Kerim, şu dakikada kendisine karşı acıma ile karışık bir nefret duyuyordu. Çünki yarın ölüme ve çürüyüp gitmeye mahkum zavallı kalıbıyla nereye gideceği bilinmeyen başı boş canının birlikte geçirdikleri anların bu, sonuncusu idi ve bu gece, bir veda gecesinin bütün içlilikleriyle, yakınıp yanmalarıyla dolu idi. Ah, varlığı böyle bir acayip ikiliğe saha olmasaydı, Ahmet Kerim, belki daha az acı çekecekti, daha az korkacaktı. Fakat, bu zindana girdiği andan beri, benliğinin sanki keskin bir bıçakla ikiye bölünüşü yok mu, bütün facia bunda idi. (...) Ahmet Kerim... lâkin Ahmet Kerim'in kendisi, bu iki kişiden hangisiydi?»

Niyazi Akı'nın da işaret ettiği gibi,[14] Yaban'daki aydın-halk yabancılaşması, büyük ölçüde, yukarıdaki alıntıda gördüğümüz ruh halinin sosyal planda tezahürüdür. Yabancılaşmış bir tip olan Ahmet Celal, romanda Anadolu köylüsünü acımasızca eleştirirken yer yer de kendisinin temsil ettiği aydınları suçlar. Aydına dönük bu eleştiriler, Yakup Kadri'nin de romanın ikinci baskısında eserinin köylüye düşmanca yaklaştığını iddia eden görüşe karşı çıkarken kullandığı parçalar olmuştur. Ne var ki, bu savunmanın pek de geçerli olduğu söylenemez. Çünkü, Yaban romanında gördüğümüz "tâ yontulmamış taş devrinden insanlar gibi yaşayan, henüz sosyal bir bir yaratık haline bile girmemiş"[15] köylüler, "düşmana akıl öğreten müftüler", "düşmana yol gösteren köy ağaları", "her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafı", "asker kaçağını koynunda saklayan zinacı

---

[14]"Hüküm Gecesi'nde, idealsiz, hattâ vatanı gerçek haliyle tanımayan münevverin kendi kendinden tiksinmesine rastlarız ki bunu birkaç yıl sonra Yaban'ın ana fikirlerinden biri olan münevver-halk ayrılığı halinde göreceğiz." Niyazi Akı, A. g. e., s. 117.

[15]Yaban, 39. bs., İstanbul, 1995, s. 90. Yazıda Yaban'dan yapılacak alıntılar bu baskıya aittir.

kadınlar", "frengiden burnu çökmüş sahte sofular", "cami avlusunda oğlan kovalayan softalar"dan (s. 129-130) meydana gelen Anadolu halkı gerçeğini değiştirmez. Ahmet Celal'e göre Anadolu halkı "kurtarılmağa bile layık" olmayan (s. 151) bu insanlardan ibarettir, ama onların böyle oluşunda asıl suçlu Türk aydınıdır. Aslında, bu savunmada Yakup Kadri'nin asıl cevaplandırması gereken soru, Anadolu halkının gerçekten de sadece bunlardan ibaret olup olmadığıdır. Çünkü esere yöneltilen eleştiriler bu doğrultudadır. Ne var ki yazar bu noktaya hiç temas etmemiştir. Yazarın Yaban'ın ikinci baskısı için yazdığı bu önsöz olmasaydı, romandaki tek yanlılığı ve aşırı karamsarlığı Ahmet Celal'in "sakat" psikolojisi ile açıklamak mümkün olabilirdi. Çünkü Ahmet Celal yıllarca çeşitli cephelerde savaşmış, yaralanmış ve bir kolunu kaybetmiş birisidir. Bütün bu yaşadıklarının ve sakatlanmasının onun psikolojisini de etkilemiş olması yadırganmaz. Ancak bu önsözde yazar bu noktaya hiç değinmeyerek Yaban'da anlatılan Anadolu'nun gerçeği yansıttığı iddiasını devam ettirmiştir. Sadece bu gerçekliğin suçunu aydınlara yüklemek suretiyle kendisini savunmaya çalışmıştır. Hattâ ilginçtir, yazarın kendisini savunduğu bu metinde, daha önce yazmış olduğu ve bu savunmayı desteklemek için alıntıladığı "Barbarların Yaktığı Köyler Ahalisine" başlıklı yazıda bile köylüler "yerin dibinden çıkmış müstehaseler"e benzetilmiştir. (s. 26)

Yaban romanında Anadolu insanının bütünüyle cahil, yobaz ve özellikle de pis bir yığın olarak tasvir edildiği bir gerçektir. Yazarın köye dair tasvirlerinin ve gösterdiği insan tiplerinin de Anadolu halkının geneline ait olduğu şüphesizdir. Romanda söz konusu edilen köyün adının verilmemiş olması, bu köyün sembolik olduğunu ve bütünü ifade ettiğini gösterir. Ahmet Celal nasıl ki Türk aydınını temsil ediyorsa, adı verilmeyen köy de bütünüyle Anadolu'yu temsil eder. Bu durumda çatışma Türk halkının ve Türk aydınlarının tamamını kapsayan bir çatışmadır. Peki yazarın Türk aydınına ve özellikle de Türk halkına karşı bu aşırı derecede olumsuz tavrının sebebi nedir? Bunun, yazarın yetişmesinden ve mizacından kaynaklanan psikolojik sebebini yukarıda yabancılaşma kavramı çerçevesinde izah etmeye çalıştık. Buna Şerif Aktaş'ın sözünü ettiği ve yine yazarın yetişmesi ve aldığı edebî terbiyeye dikkati çeken bir başka tespiti daha ilave etmek gerekir:[16] "Yakup Kadri'de doğu-batı, eski-yeni ve hayal-hakikat şeklinde karşımıza çıkan çatışmalar Tanzimat ile Servet-i Fünun dönemlerinin tesiriyle oluşmuştur. Tanzimat edebiyatında eski ve yeni halinde toplumu ayıran düşünce ikiliği vardır. Servet-i Fünun döneminde ise hayal ve hakikat gibi ferdi bölen duyuş ikiliği söz konusudur."

Ne var ki bu da Yakup Kadri'nin eserinde gördüğümüz menfî ve karamsar tavrı açıklamak için yeterli değildir. Bu tavrın köklerini belki yine Yakup Kadri'nin çocukluğunda

---

[16]Şerif Aktaş, A. g. e., s. 2.

aramak gerekir. Yakup Kadri Mısır'da doğmuş, fakat küçük yaşta ailesiyle birlikte Manisa'ya gelerek çocukluğunun bir kısmını o zaman küçük bir Batı Anadolu kasabası olan bu şehirde geçirmiştir. Mısır'daki zenginlik ve hizmetçili, dadılı, kâhyalı debdebeyi bırakmak zorunda kalarak Manisa'da nisbeten mütevazi bir hayata razı olmak mecburiyeti bu "devlet düşkünü"[17] ailenin fertleri üzerinde, özellikle de Yakup Kadri'nin annesi ve daha çok onun tesir dairesi içinde bulunduğu anlaşılan kendisi üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Öyle ki, babasının taşralı konuşma tarzı, tavır ve davranışları bile anneyi ve onun etkisinde olan oğlunu son derece rahatsız eder:[18] "Bundan başka, babam birçok sözleri koyu bir taşralı şivesiyle söylerdi. Mesela "rüzgâr" yerine "ürüzgâr", "şimdi" yerine "hincik", "kadın" yerine de "gadın" ve hattâ "garı" derdi. Bütün bunlar bana, evimizin nezahatini bozan ve zavallı anneciğimi bizim yanımızda küçük düşüren bir sürü çirkin lâkırdılar gibi gelirdi. O böyle konuşurken bir büyük şehirden henüz göçüp yerleştiğimiz bu Anadolu kasabasının sokaklarında uzaktan bile bakmağa alışmadığım kaba saba, kılıksız kıyafetsiz adamlardan biri gûya kapımızdan içeri dalarak bize söğüp saymıya başlamış sanırdım."

Taşralılığı büyük bir zül sayan ve oğlunun bu insanların çocuklarına benzemesinden korkan annenin, oğlunu çevrenin kötü etkilerinden korumak için büyük çaba gösterdiğini yine Anamın Kitabı'ndan öğreniyoruz. Manisa'da Feyziye Mekteb-i İdadisi'ne devam eden Yakup Kadri, annesinin ricası üzerine, mektep idaresi tarafından diğer çocuklarla arkadaşlık etmemesi için özel bir muamele görür. Mektepte diğer öğrenciler yerde otururken, şehrin mutasarrıfının torunu olan bir çocukla Yakup Kadri için sınıfa bir sıra ve masa konulur. Bu iki çocuğun ders aralarında okulun bahçesinde oynayan çocuklara karışmaması için bir hademe görevlendirilir. Böylece Yakup Kadri bir taraftan halkın içinde iken aynı zamanda da onlardan ayrıdır. Dolayısıyla onun halkı sadece dış görünüşüyle tanıdığını ve onların iç dünyasına nüfuz etme şansı bulamadığını söyleyebiliriz. Yazarın hatıralarında bu çevreyi anlatırken sarfettiği sözler, daha sonra Yaban'daki tasvirlerde tekrar karşımıza çıkacaktır:[19] "... ortasından çirkef suyu akan sokağımızın arnavut kaldırımlı yokuşunu tırmanıyor, sonra viran bir evin köşesini dolanarak kışla meydanının yıkık setine çıkıyor, bu seti geçer geçmez de kendimi, ilk merhale olarak ıssız bir hapishane binasının önünde buluyordum. Bir müddet, bana pek uzun ve sıkıntılı gelen bir müddet, bunun boz renkli yüksek kerpiç duvarları boyunca yürüyordum."

Aynı eserde yazarın, devam ettiği mektebin kapıcısından ve mektepten söz ederken kullandığı cümlelerin benzerlerini de Yaban'da bulmakta güçlük çekmeyiz:[20] "Bizim umumî

---

[17]İfade Yakup Kadri'ye aittir. Bkz. Anamın Kitabı, s. 37.
[18]Anamın Kitabı, s. 18.
[19]Anamın Kitabı, s. 30.
[20]Anamın Kitabı, ss. 31-33.

abdeshanenin kokusu onun üstüne öyle bir sinmişti ve her vakit ıslak duran ellerinde öyle tiksindirici bir yapışkanlık vardı ki, dostça da olsa düşmanca da olsa, bana yaklaşıp yüzümün herhangi bir noktasına dokunması beni çileden çıkarmak için yeter artardı. (...) Ben buranın yalnız pisliğinden, mundarlığından muztariptim. Her sabah, -belki doğdukları günden beri- vücutları sabun ve su yüzü görmemiş, üstleri başları pejmürde, ayakları çıplak bir alay çocukla tıklım tıklım dolu sınıftan içeri girince bir boğucu gazla tıkanır gibi olarak kendimi yere düşmekten güç tutar ve sendeliye sendeliye sırama geçip oturduktan sonra da uzun bir müddet gönül bulantılarımı bastırmak, baş dönmelerimin önünü almak gayretiyle kıvrım kıvrım kıvranırdım. (...) Lâkin, öğle paydosu gelip de mektep binasının bodrum katındaki yemekhaneye indiğim zaman gönül bulantılarım yeniden teperdi. Bir geniş ahırı andıran bu yerde, çok defa, gübre kokusuna rahmet okutur, mahiyeti şüpheli bir acayip taaffün vardı. O kadar inatçı ve sinsi bir taaffün ki..."

Bu satırlar, Yaban romanının kahramanı Ahmet Celal'de gördüğümüz, maddî veya dış görünüşteki çirkinlik ve pisliğe, fizikî bozukluk veya çarpıklığa karşı, her insanda bulunabilecek ve bir dereceye kadar normal sayılabilecek tepkiden fazla aşırı bir tiksintinin ve romanda sık sık karşılaştığımız koku imajına bağlı tasvirlerin kaynağının Yakup Kadri'nin Manisa yıllarıyla bir dereceye kadar ilişkili olduğunu gösteriyor. Yakup Kadri'nin Manisa yılları, onun Anadolu halkını ilk kez yakından gözlemleme imkânı bulduğu yıllardır. Fakat görüldüğü gibi bu gözlem sadece seyretmekle sınırlı kalmıştır. Yazarın roman ve hikâyelerinde yazarı temsil eden kişinin dışındaki kişilerin tasvir ve tahlillerinde derinliğe varamamasının sebebi belki de budur. Özellikle Yaban romanında Ahmet Celal'in dışındaki kişilerin daha çok dış görünüşleriyle tasvir edildiği ve bu dış görünüşün içe aynen yansıtıldığı bir gerçektir. Ne Zeynep Kadın'ın ne İsmail'in ne de Muhtar veya Salih Ağa'nın iç dünyaları romanda yoktur veya dış görünüşlerindeki kabalık ve biçimsizlik onların aynı zamanda karakterlerine de ait özelliklerdir.[21]

Köylüye yönelik bu olumsuz ve tek yanlı bakışın Yaban romanıyla sınırlı olmadığını, daha doğrusu Yaban romanında ilk kez karşımıza çıkmadığını yazarın diğer eserlerine bakarak görebiliriz. Daha 1912'de yayımlanan Bulgar Köyünde Bir Gece hikâyesinde

---

[21]Yazarın Zeynep Kadın için kullandığı bir benzetme bu bakımdan çok ilginçtir: "Meşe kütüğü". Bu tabir Zeynep Kadın'ın vücudunun sağlamlığını anlatmak için kullanılır, ama bu aynı zamanda onun karakterindeki kabalığın da ifadesidir. (s. 54) Aynı benzetmeye yine Milli Mücadeleyi konu alan romanlardan Ateşten Gömlek'te de - "meşe odunu" biçiminde- rastlarız. İki yazarın Anadolu insanı karşısındaki tavırlarını bu benzetmeyi kullandıkları bağlamdan çıkarmak mümkündür. Halide Edib'in romanında Ayşe'nin Peyami'ye gönderdiği bir mektupta yer alan bu ifade Anadolu insanının sadece vücut değil ruh sağlamlığını da anlatır: "Bilir misin Peyami? İstanbul'da Anadolulu hizmetçilere, özellikle askerlere kızınca "meşe odunu" dersiniz. Bu alay için söylenen lakırdının onların sağlamlığını, yalnız vücutlarının değil, ruhlarının ve sinirlerinin sağlamlığını en iyi anlattığını..." Ateşten Gömlek, İstanbul, 1973, s. 109.

köylüler, kadın ve kızlarını misafirleriyle bir odada ve aynı yatakta yatıran insanlar olarak anlatılmaktadır. Bunlar "gayet fena" kokarlar ve "pislikleri tahammül edilir şey" değildir. Hikâyenin sonunda, anlatıcının arkadaşının gece kadınlardan biriyle birlikte olduğunu öğreniriz.[22] 1913 tarihli İki Meçhul Şahıs adlı hikayede anlatıcı, bütün köylülerin "her türlü garâbete karşı lâkayıt ve her emir ve arzuya münkat yaşamaya alışmış, kâr ü kisbe taalluk etmeyen her hadiseye yüz çevirmiş" kişiler olduğunu söyler.[23] II. Meşrutiyet devrinde geçen bir vakanın anlatıldığı Bir Tercüme-i Hâl adlı hikâyede halk -Yaban'daki gibi- ne yaptığını bilmez, şuursuz bir kalabalıktır. Önce hürriyet kahramanı olarak alkışlanan ve belediye başkanı yapılan Elhac Necdet Efendi, bir süre sonra birkaç kışkırtıcının yönlendirmesi ile yine halk tarafından linç edilerek öldürülür.[24]

Görüldüğü gibi, Yakup Kadri'nin köylü veya halk karşısındaki olumsuz tavrı ilk kez Yaban romanında karşımıza çıkan bir durum değildir. Onun sadece Yaban'dan önce yazdığı edebî eserlerinde değil, bazı makalelerinde de, halka dair, Yaban'daki bakışı hatırlatan ifadelere rastlıyoruz. Daha 1912 yılında Rübab dergisinde yayımlanan Yeni Lisan hareketi hakkındaki bir yazısında Yakup Kadri, halkı "hamâkatin âşığı" olarak nitelemektedir:[25] "... Efendiler, gülmeyiniz. Göreceksiniz ki bir gün halk bu yeniliği kabul ediverecektir. Zira, halk denilen kuvve-i mechule her zaman, her yerde hamakatin âşığı, hamakatin müdafii, hamakat denilen çirkin ve canavar başlı nevzadın murdıasıdır."

Yakup Kadri'nin, II. Meşrutiyet dönemini konu alan ve Şerif Aktaş'ın "Yakup Kadri'nin yazılmamış iç biyografisini veren bir eser" olarak nitelediği[26] Hüküm Gecesi romanında da yazarımızın halk veya kendi ifadesiyle amme efkârı konusunda çok tepeden bakan ve küçümseyici, hattâ aşağılayıcı bir tavır içerisinde olduğunu görüyoruz. Romanın kahramanı Ahmet Kerim'e göre halkın en belirgin vasfı "budalalık"tır.[27] "Amme efkârı dediğimiz şey" işte bu budalaların kafalarından meydana gelir. Bu yüzden Ahmet Kerim'e göre "amme efkârına karşı gitmek ve hep onun aksine yürümek, onu hırpalamak, sarsmak, onun istediğini istememek kalemine saygısı olan bütün yazarların vazifesi"dir. (s. 47) Yine ona göre halk, "her şeyi yalnız dış yüzünden gören, her şey hakkında hükmünü yalnız buna göre veren" (s. 55) bir kalabalıktır. Bu romanda halkın "beyinsiz ve serseri" (s. 74), "ikiyüzlü ve vefasız" (s. 80), "tembel ve uyuşuk" (s. 85) olduğundan, tıpkı Yaban'daki gibi, "İttihatçı

---

[22]Hikâyeler, Yayına Hazırlayan: Niyazi Akı, 2. bs., İletişim Y., İstanbul, 1997, ss. 19-27.
[23]A. g. e., s. 44.
[24]Bir Serencam, ss. 128-161.
[25]Y. Kadri, "Netayic", Rübab, nr. 14-19, 19 Nisan 1328/1 Mayıs 1912. Zikreden: Şerif Aktaş, A. g. e., s. 33.
[26]Aktaş, A. g. e., s. 71; Fethi Naci de bu romanın kahramanı Ahmet Kerim'in Yakup Kadri'yi temsil ettiğini belirtmektedir. Bkz. Kırk Yılda Kırk Roman, s. 40 vd.
[27]Hüküm Gecesi, Birikim Y., İstanbul, 1978, s. 22.

terörüne bir yabancı müdahalesini, bir yabancı nüfuzunu yeğ bulduğuna" kadar bir dizi aşağılayıcı ifadeye rastlıyoruz. Hüküm Gecesi'nde vaka 1910-1913 yılları arasında geçmekle birlikte eserdeki bakış açısı Cumhuriyet dönemi Yakup Kadri'sine aittir. Yakup Kadri'nin halk karşısındaki bu olumsuz tavrında, yönetimi elinde tutan ve kendisinin de içinde bulunduğu sivil-asker bürokrasinin öngördüğü yenilik veya değişikliklerin toplum katında geniş bir kabul görmemesinin meydana getirdiği hayal kırıklığının da rolü olduğunu söyleyebiliriz. Yaban'ın yazıldığı 1932 yılına kadar arada bir de Serbest Cumhuriyet Fırkası macerasının yaşandığı hatırlanırsa, Yaban'daki tavır az çok anlaşılabilir. Nitekim Yakup Kadri'nin, Yaban'ın yayımlanmasından bir iki yıl önce İnkılap gazetesinde yazdığı yazılarda bu tavrı sergilediği, Kadro hareketi hakkında değerli bir incelemenin sahibi olan Temuçin Faik Ertan tarafından belirtilmiştir:[28] "Yakup Kadri ve Burhan Asaf bu gazetede [1930'da çıkan İnkılâp gazetesi] SCF'nin liberal eğilimlerine karşı tek partili rejim lehinde görüşler ortaya koymuşlardır. Yakup Kadri, Serbest Fırka olayının en sıcak günlerinde, 31 Ağustos - 25 Eylül 1930 tarihleri arasında yazdığı makalelerde, Türk ulusunun devletçiliğe olan eğilimini; inkılâbın bitmediğini, inkılâbın kök salması için inkılâpçı bir neslin yetiştirilmesi gerektiğini; liberalizmin ve hürriyetin eskiye özlem duyanlar tarafından savunulduğunu ve tek partinin gerekliliğini sık sık işlemiştir. (...) 'İnkılâp devirlerinde hürriyet yalnız inkılâpçılar içindir' diyerek daha o dönemde Kadro'nun otoriter eğilimlerini açıkça sergilemiştir."

Bu noktada, Yaban romanındaki ideolojiyi -ki halka bakışı belirleyen bu ideolojidir- ve Ahmet Celal'in tavrını anlayabilmek açısından Yakup Kadri'nin Kadro dergisindeki yazılarına da başvurma gereği vardır. Bu hususa Berna Moran'ın Yaban hakkındaki yazısında işaret edilmiştir:[29] "1922 ile 1932 arası, Karaosmanoğlu'nun coşkun bir içtenlikle desteklediği devrimlerin yapıldığı yıllardır ve biliyoruz ki geleneklerine ve İslam ideolojisine bağlı Anadolu eşrafı ve köylüsü bu devrimleri benimsemiş değildi. (...) Yaban'daki köylü 1932 yılındaki Kadro'cu Karaosmanoğlu'nun düşündüğü ve ve her şeyden önce tutuculuğun ve gericiliğin kaynağı olarak gördüğü Anadolu köylüsüdür." Ahmet Celal'deki yabancılaşmanın sadece bu ideolojik tutumla ilgili olmadığını, bunun temelinde Yakup Kadri'nin yetişmesi ve psikolojisinin önemli bir payının bulunduğunu yukarıda göstermeye çalıştık. Bununla beraber, söz konusu ideolojinin Yakup Kadri'nin köye ve köylüye bakışı üzerinde önemli bir etkisinin olduğu kuşkusuzdur. Kadro'daki yazılardan daha önce, Meşrutiyet devrini konu almakla birlikte ideolojik bakış açısının Cumhuriyet dönemi Yakup Kadri'sine ait olduğunu yukarıda belirttiğimiz Hüküm Gecesi romanı, Yaban yazarındaki seçkinci tutumun örneklerini veren cümlelerle doludur. Yakup Kadri'yi temsil eden gazeteci Ahmet Kerim, millî ve milliyetçi

---

[28]Kadrocular ve Kadro Hareketi, Kültür Bakanlığı Y., Ankara, 1994, s. 57

[29]Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış, İletişim Y., İstanbul, 1983, s. 183.

devletin esas olduğunu, bu uğurda hürriyetten bile feragat edilebileceğini düşünmektedir. Çünkü hürriyet ona göre biraz başıbozukluk demek, "Rıza Tevfik'in abuk sabuk söylenmesi"ne fırsat vermek, "Ali Kemal'e dünyanın en basit, en bayat, en harcıâlem gerçeklerini tekrar ettirmek"tir.[30]

Sonuç olarak, ilk hikâyelerinden itibaren seçkinci veya aristokrat bir tavır sergileyen Yakup Kadri'nin hemen bütün eserlerinde, geniş halk yığınlarının ve köylülerin küçümsendiğini ve aşağılandığını görmek mümkündür. Onun sadece Milli Mücadele yıllarında kaleme aldığı ve Milli Savaş Hikayeleri adıyla kitaplaştırdığı hikayelerinde olumlu niteliklere sahip Anadolu insanları ile karşılaşırız. Fakat bu hikayelerin bile çoğunda "toplum hurafeler içinde boğulmuş, cahil ve fikirsiz bir kitle"dir.[31] Kısacası Yaban'daki tutumun yeni ve sadece dönemin şartları ile açıklanabilecek bir tutum olmadığı açıktır. Dolayısıyla Ahmet Celal'in tavrını, Cumhuriyetten sonra halkın inkılaplar karşısındaki -muhalif olmasa bile- duyarsızlığının yazarda meydana getirdiği geçici bir kızgınlık veya kırgınlığın sonucu olarak kabul etmek yeterli bir açıklama değildir. Yakup Kadri'nin çocukluk ve yetişme yıllarında geliştirdiği ve kendi kendine yabancılaşma olarak adlandırabileceğimiz kişilik yapısının onun eserlerine baştan beri yansıdığı ve Yaban romanında bunun, ideolojik yönelimlerin de beslemesiyle, çok ileri boyutlarda karşımıza çıktığı gözden uzak tutulmamalıdır.

(Türk Yurdu, S. 168, Ağustos 2001, ss. 33-38.)

---

[30]a. g. e., s. 167. Toplum ve fert hürriyetine inanmayan Ahmet Kerim'in, kendi hürriyeti elinden alındığı zaman hürriyeti "insan haklarının en kutsalı", "yemek, içmek, soluk almak, ağlamak ve gülmek kadar tabiî ihtiyaçlardan biri" olarak kabul etmesi ise, Yakup Kadri'deki "iki farklı kimliği bir arada yaşama" halinin tipik bir örneğidir. Bkz. a. e., s. 212.

[31]Ömer Faruk Huyugüzel, "Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikayelerinde Anadolu", Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İstanbul, 1989, s. 99-114.